
UDK 929 Andrić I.
061.22/.23(497.6=163.42)
Stručni članak
Primljen 4. V. 2012.

VANDA BABIĆ ♦ DENIS VEKIĆ
Zadar
vanda.babic@zd.t-com

IVO ANDRIĆ I HRVATSKO KULTURNO DRUŠTVO „NAPREDAK“

Sažetak

Poznato je da je Ivo Andrić bio Napretkov stipendist i da je objavljivao u njegovu Godišnjaku, no malo se zna postoje li za to arhivski podatci i dokumenti poput članske iskaznice i sl. Autori pokušavaju pronaći dokumente koji potkrjepljuju činjenicu da je Andrić bio Napretkov član i stipendist te dokumente koji osvjetljaju ulogu Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak“ u Andrićevo životu kao i njegov odnos prema tomu društvu. Velik se naglasak stavlja i na važnost Napretka za rad, život i opstojnost onodobnih bosanskohercegovačkih Hrvata.

Ključne riječi: Ivo Andrić, Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“, školske organizacije, konvikt, stipendiranje

Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ nastao je fuzijom dvaju potpunih društava, onoga u Mostaru, 14. rujna 1902. pod nazivom Hrvatsko potporno društvo za potrebne đake srednjih i visokih škola iz Bosne i Hercegovine, i onoga u Sarajevu od 11. studenoga iste godine naziva Napredak, hrvatsko društvo za namještenje djece na zanate i u trgovinu. Predsjednik mostarskoga društva bio je profesor bogoslovije fra Radoslav Glavaš, pokrovitelj biskup Paškal Buconjić, a najveći dobrotvor đakovački biskup Josip. J. Strossmayer. U prvoj godini mostarsko društvo

imalo je 174 utemeljitelja i 564 redovita člana te je u prve tri godine podijelilo 68 đачkih stipendija. Ideju za pokretanje sarajevskoga Napretka dali su dr. Ivan Šarić, pjesnik i kasniji nadbiskup, dr. Tugomir Alaupović, pjesnik i ministar, te Anto Palandžić. Mostarsko i sarajevsko društvo ujediniuju se 1907. godine pod imenom Hrvatsko kulturno društvo „Napredak“ koje je ostalo jedinstveno društvo Hrvata u BiH. Ono je već od početka razvilo svestranu aktivnost.¹

Napretkova palača u Sarajevu otvorena je 28. rujna 1912., a kroničar bilježi da je ovoj svečanosti koja je trajala dva dana nazočilo više od 10.000 ljudi.² U ratnim nedaćama Napredak se posvetio karitativnomu djelovanju koje se sastojalo od skupljanja hrane, rublja, njegovanja ranjenika itd. Napredak posjeduje i konvikte, muške – „Kralj Tomislav“ u Sarajevu za oko 150 đaka i „Kralj Petar Svačić“ u Mostaru, i ženske – „Zora Zrinska“ i „Katarina Zrinska“ u Sarajevu. Također ima domove u Vitezu, Zenici, Bihaću, Konjicu, Brčkome i na Alipašinu Mostu. Upravu konvikta redovito vode direktor, dva prefekta (od kojih je jedan redovito svećenik) i ekonom, a domaćinstvo najčešće vode časne sestre.³

Osim školovanja studenata i đaka Napredak se intenzivno brine i za odgojno uzdizanje mladeži. Radi toga se od 1920. godine osnivaju školske organizacije, godine 1926. osniva se srednjoškolski pjevački zbor, zatim se po konviktima i u Napretkovim prostorijama uprilićuju predavanja iz povijesti, religije i opće kulture. Napredak objavljuje svoj godišnji kalendar u kojemu pišu ponajbolji hrvatski pisci i kulturni djelatnici, a imao je zavidnu nakladu od 4000 primjeraka. Tiskaju se i različite knjige popularno-znanstvenoga žanra.⁴

Godine 1928. otvara se središnja knjižnica s početnim fondom od 10.000 knjiga, a ubrzo se pokreću pomične knjižnice koje putuju od mjesta do mjesta. U prigodi otvaranja knjižnice pročelnik je, između ostaloga, rekao i ovo: „Radi mladeži se i otvara ova knjižnica. Napredak

1 Usp. FRANJO TOPIĆ, „Društvo svijetle tradicije“, *Glas Koncila*, br. 35., 2. 9. 1990. Sa svojim amblemom Napredak objavljuje zidne kalendare, godišnje kalendare, knjige, šibice, cigar-papir, likere, sapune, razglednice, blokove, poštanske marke...

2 Usp. *isto*.

3 Usp. *isto*.

4 Usp. *isto*.

hoće da očuva mladež od indiferentnosti, on hoće da u njoj probudi smisao za lijepo, dobro i plemenito, da u njoj probudi narodni duh i socijalnu svijest.“⁵ Knjižnica vrlo brzo ispunjava svoju zadaću pa već 1932. godine bilježi 2324 čitatelja, a izdano je ukupno 22.536 knjiga. Želeći što bolje ostvariti svoje poslanje, a to je promicanje prosvjete i kulture, ostalo je zabilježeno da je Napredak organizirao masovne tečajeve opismenjivanja pučanstva. Od 1931. godine djeluje i statistički odsjek za skupljanje građe s područja demografije, prosvjete, školstva, iseljništva. Godinu dana kasnije utemeljeno je kulturno-povijesna zbirka koja posjeduje sve dokumente, povijesne i literarne rukopise, brošure i časopise. Također se marno prikupljaju slike, nošnje i vezovi Hrvata Herceg-Bosne. Napredak je očito bio već onda tržišno orijentiran te se utemeljuje Zadruga koja je bila posebni oblik banke kako bi se široko razgranata djelatnost mogla financijski osiguravati i podupirati. Unatoč tomu Napredak zapada u teške financijske neprilike te je stoga 1929. godine prodao svoje nekretnine u Sarajevu, Mostaru, Zenici, Vitezu i na Alipašinu Mostu, Vrhbosanskoj nadbiskupiji, koja je od početka pa sve do ukinuća Napretka 1949. godine bila čvrst oslonac i stalna potpora cjelokupnomu radu ove iznimne kulturne ustanove. Nakon prodaje tadanji predsjednik Napretka izričito je naglasio da „tom prodajom nije stavljena u pogibao i pitanje naša omladina, za koju se je i do sada brinuo Napredak, jer se Nadbiskupija obavezala da će svake godine od prihoda nekretnina podjeljivati 120-torici Hrvata stipendije, a ako bude potrebno, uzdržavat će i naše konvikte“. Iz toga je razvidno da bi Crkva i danas trebala nastaviti djelovati u suradnji s Napretkom jer je njezino poslanje i zvanje eminentno kulturni rad.⁶

Nakon obnove 1990. godine HKD „Napredak“ nastavio je raditi i danas je jedno od najaktivnijih europskih kulturnih društava.⁷

Više od stotinu godina stipendiranjem studenata Napredak potiče razvoj znanosti i umjetnosti diljem svijeta, a posebno u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Poznato je da su pojedini Napretkovi stipendisti postali

5 *Isto.*

6 *Usp. isto.*

7 Više na <www.hkdnapredak.com>.

cijenjeni umjetnici – slikari, glazbenici, književnici.⁸ Jedan od najistaknutiji stipendista tadanjega Hrvatskog potpornog društva „Napredak“ bio je i Ivo Andrić, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1961. godine.

Činjenica da je Andrić bio Napretkov stipendist nije nebitna i nije zanemariva. Upravo je Napretkova stipendija Andriću omogućila odlazak na studij godine 1912. i afirmiranje u zagrebačkoj studentskoj sredini. Ta je godina ključna za početak Andrićeva društvenog i političkog afirmiranja. Te je godine sudjelovao na demonstracijama pred katedralom u Sarajevu. Tada je spaljena mađarska zastava, a prosvjednici su se krvavo sukobili s policijom. Andrić je zbog toga izgubio dotadanju stipendiju. Potom je maturirao u sarajevskoj gimnaziji, dobio stipendiju Hrvatskoga potpornog društva „Napredak“, otputovao u Zagreb na studij i boravio u Pragu promijenivši studijsku grupu. Andrićev umjetnički potencijal prepoznao je njegov gimnazijski profesor Tugomir Alaupović koji je poslije bio ministar u Beogradu. Prema Andriću se ponašao pokroviteljski i zaštitnički možda i zbog toga što su podrijetlom iz istoga kraja. Još je u Sarajevu opazio Andrićevu nadarenost, a poslije je iskoristio i svoj položaj u beogradskoj vladi te mu osigurao dobro namještenje, ali time ujedno i prijelaz iz hrvatske u srpsku sredinu. Sačuvano je dvadesetak Andrićevih pisama upućenih Alaupoviću.

Nakon što je maturirao 24. lipnja 1912. vraća se u Višegrad na praznike te, čekajući novosti iz Potpornoga društva „Napredak“, piše pismo Vojku pl. Dubrešiću u kojemu izražava svoje nade da će dobiti stipendiju kao i ojađenost životom: „Živim u ovom gnezdju žalosnom, težak od prošlosti, zabrinut radi budućnosti (ako mi Napredak ne dade štipendije ne znam šta će biti od mene). Živim u odsutnosti duha i lepote, s ljudima koji me ne vole i koje mrzim. Nedostojan život. Višegrad, IX. 1912.“⁹

Godine 1912. Hrvatsko potporno društvo „Napredak“ pred velikim je financijskim izdadcima jer planira svoj gigantski projekt – gradnju

8 Napredak je do zabrane 1949. godine školovao i pomagao školovati oko 16.000 đaka i studenata, među kojima su i dva nobelovca, Ivo Andrić i Vladimir Prelog, zatim slikari Gabrijel Jurkić, Ismet Mujezinović, pjesnik Nikola Šop i mnoge druge poznate osobe (www.hkdnappedak.com).

9 ŽELJKO POLJAK, *Hrvatski književnik Ivo Andrić: Zagrebačko razdoblje na temelju Andrićevih neobjavljenih pisama s trideset i pet slika*, vlastita naklada, Zagreb, 2002., str. 13.

Napretkove palače u Sarajevu. Realizirane su pripremne radnje za izgradnju Zakladnoga doma. Predračunska vrijednost zaokružena je na 700.000 kruna. Usvojen je projekt arhitekta Dioniza Sunka po kojem se građevina trebala sastojati od triju zgrada, a palača je svečano otvorena 28. rujna 1912. Vjerojatno zbog toga Andriću ne odgovaraju iz Napretka, a njemu je dosadilo čekati odgovor pa piše prijatelju: „Kad će to biti to ne zna niko, tek do tada ću ja sediti i gledati kroz prozor i živeti bez knjiga i bez prijatelja i bez radosti.“¹⁰

Također se boji mogućnosti da nikada ne će dobiti svjedodžbe od Zemaljske vlade kao i da bi mu Napredak mogao poslati odbijenicu za stipendiju: „...Neću doći 28. IX. kao što pisah, nego bog zna kad; kad se visoka zem. Vlada smiluje i vrati mi moje svedodžbe i odbijenicu i kad isto to ili slično učini slavni glavni odbor hrv. Potpornog društva Napredak. Kad će to biti to ne zna niko.“¹¹

Sudeći po dokumentaciji, Potporno društvo „Napredak“ Andriću je za prvi semestar odobrilo 600 kruna, a za drugi semestar samo 60 kruna. Već sljedećega mjeseca on odlazi na studij u Zagreb. Tako u Napretkovu *Kalendaru* iz 1913. godine piše: „Andrić dolazi u Zagreb, u jesen dvanaeste, da se upiše na Filozofski fakultet. U izveštaju sa godišnje skupštine hrvatskog kulturnog društva ‘Napredak’ vidimo da je krajem avgusta te godine dodeljena redovita stipendija od središnje uprave ‘Napretka’ od 600 kruna, Andrić Ivi iz Travnika, I godina filozofije u Zagrebu.“

Radovan Popović potvrđuje isto: „U oktobru se upisuje na Mudroslovni fakultet Kraljevskog sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu. Dobija stipendiju ‘Napretka’, hrvatskog kulturnog društva iz Sarajeva.“¹²

Godina 1913. za Andrića je bila neizvjesna barem što se tiče zahtijevanja nove stipendije od Potpornoga društva „Napredak“. U nekoliko pisama koje je uputio svomu prijatelju Durbešiću izražava negodovanje, pa čak i prijezir prema pojedinim članovima Napretka. Iz Zagreba piše pismo 4. lipnja 1913. u kojem se donekle može iščitati strpljivost u vezi

¹⁰ *Isto*, str. 55.

¹¹ *N. mj.*

¹² RADOVAN POPOVIĆ, *Ivo Andrić: Život*, Zadužbina Ive Andrića u Beogradu, Beograd, 1988., str. 16.

sa stipendiranjem: „Stvar s Napretkom neka stoji, kad dogješ ovamo pričaću ti sve.“¹³

Po svemu sudeći, zahtjev za stipendiranjem već je poslan i vijest iz Napretka iščekuje se iako postoje mnoga nesuglasja između Andrića i Jure Caratana, vinarskoga trgovca koji je član Napretkove uprave u Višegradu. U pismu koji je poslan potkraj srpnja 1913. Andrić također izražava nesigurnost u nastavak Napretkove stipendije: „Ako mi Napredak ne zaustavi stipendij, doći ću valjda u Beč.“¹⁴

Sredinom kolovoza 1913. Andrić šalje pismo Durbešiću u kojem se vidi sva silina njegova sukoba. Nesuglasice s Caratanom Andrić je shvaćao osobno i nije želio nikakvu intervenciju pri odobravanju subvencije kao što je to bio slučaj kada je tražio stipendiju za studiranje u Krakovu kada je profesor Alaupović pomogao da mu se odobri financijska potpora. Hrvatsko potporno društvo „Napredak“ u Sarajevu dugo ne odgovara na njegovu molbu i požurivanja pa se Andrić zbog toga u pismima Durbešiću od 17. kolovoza 1913. nekoliko puta prilično pogrдно izražava o Napretku i njegovim činovnicima:

Nego, što se tiče stvari s Napredkom ja opet kažem ne želim da se moli; nikoga-razumiješ?- nikoga neću da molim. Ovaj Caratan je čifta¹⁵ i šuft i mrzi me što „nikad njemu ne dogjem da ga upitam za savjet, što sam ohol, što ne studiram pravo, nego neku beskorisnu mudrost, što ne idem u crkvu“ i.t.d. Sada plus Tandarić, koga poznaš i onda vidiš moj crni petak. Ali ovdašnja podružnica, ljudi dobri i uvigjavni, je jednoglasno protiv Caratana a za mene i prijete da će, ako ne dobijem stipendiju oni umjesto Napretku slati meni novac... ja sam imao stip. Sad sam kolokvirao (18 časova) dakle imam pravo na nju i nadalje, a ako mi je ne daju znači da su nepošteni i da mrze. Toliko!¹⁶

Potkraj kolovoza iste godine Andrić u pismu moli Durbešića da o cijeloj situaciji s Napretkom šuti jer ne želi širiti glasine: „Molim te nemoj nikom da govoriš za moju stvar s Napretkom, jer ne dozvoljavam da se iko zauzme. Nipošto nemoj. Vidjećemo što će biti.“¹⁷

13 Ž. POLJAK, *n. dj.*, str. 70.

14 *Isto*, str. 72.

15 Riječ čifta je turcizam pogrđnoga karaktera i u slobodnome prijevodu obilježava osobu koja se nadimlje i „lakta“.

16 Ž. POLJAK, *n. dj.*, str. 74. – 75.

17 *Isto*, str. 76.

Zbog toga što je bio u privatnome sukobu s Caratanom, a i zbog svoje naravi, Andrić je uporno izbjegavao moguće intervencije koje bi mu omogućile odobravanje Napretkove stipendije. Takav je stav razumljiv, a iz pisama je vidljivo da je bio u sukobu s pojedincima, ali ne i s Hrvatskim potpornim društvom „Napredak“. U konačnici za financijsku se pomoć najviše oslanjao na Napredak jer u pismima piše samo o Napretkovu stipendiranju.

Međutim, bilo zbog osobnih razmirica, bilo zbog novčane nestašice, potkraj kolovoza 1913. godine Andrić od Napretka prima pismo u kojem mu se preporučuje da stipendiju zahtijeva od Vlade: „Od polaska u Beč izgleda neće biti ništa. Juče mi stiže list od Napretka: molite stipendiju od vlade, jer bi se moglo da... i.t.d. To vam javljamo radi ravnanja; potpisan Tandarić.“¹⁸

Pisac je razočaran i ojađen odbijenicom, što je posve razumljivo jer mu je nužna i mnogo mu znači, a to je vidljivo iz pisma Durbešiću: „Iza službenog hladnog lista naslućujem intrigu. Šta hoće ti ljudi od mene? Zar meni moja zemlja zbilja ne može dati trideset forinti da pišem svoja dva-tri stiha i vidim svijeta? Ili sam zbilja bezvrijedan? Ne znam.“¹⁹

Iz drugoga pisma nastaloga potkraj rujna 1913. Andrić gotovo ironično komentira kako u općinskim novinama čita da je općinsku stipendiju dobio Ivan Andrić kojega pisac ne poznaje te izražava žaljenje što i on nije poslao općini zahtjev za stipendiranjem jer je smatrao da ju je mogao dobiti: „Čitam: neki Ivan Andrić je dobio od općine 600 kr. stipendije; ja nisam molio (o nepraktičnosti), pa koji je to?“²⁰

U istome pismu moli Durbešića da dozna što je s rješenjima molbā koje je poslao Napretku i još jednoj ustanovi: „Pre prvog neću nikako moći doći, a najvolio bih sačekati dok mi se povrate svjedodžbe i rješenja obaju molbi; da znam na čemu sam i kamo idem. Dakle gledaj da saznaš za oba rješenja (kod Napr. će ti to biti lako)...“²¹

Iz upisnoga lista Sveučilišta u Beču može se iščitati da je Andrić dobio stipendiju od Općine u Sarajevu, no neki tvrde da to može biti i

18 *Isto*, str. 75.

19 *N. mj.*

20 *Isto*, str. 78.

21 *N. mj.*

od Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak“ u iznosu od 1200 kruna godišnje s obzirom da na upisnim listovima iz Zagreba stoji samo da ga stipendira Napredak iz Sarajeva, dok na upisnome listu iz Beča stoji „općina u Sarajevu“. Po dobitku stipendije Andrić se nastanjuje u Beču u ulici Severingasse broj 4 i upisuje filologiju. Tu su mu, između ostalih, predavali Milan Rešetar i Konstantin Jozef Jireček. No do sada iz Napretkova arhiva nismo pronašli dokaz o Napretkovu stipendiranju Andrića u Beču pa se trenutno može govoriti samo o jednoj godišnjoj stipendiji koju je HKD „Napredak“ odobrio Andriću. O stipendiji u Beču više ćemo moći reći nakon uvida u još neke neistražene dijelove Napretkova arhiva koji govore o Andriću, a čuvaju se u Sarajevu. Činjenica da je njegovo krsno ime Ivan govori u prilog tezi kako ju je dobio od tadanje Općine Sarajevo, no prave podatke doznat ćemo istom nakon uvida u preostalu dokumentaciju.

Naposljetku, iz rečenoga se daje zaključiti:

1. financijska potpora Hrvatskoga kulturnog društva „Napredak“ koju je dobio 1912. godine, za što postoje arhivski podatci, Ivi je Andriću značila mnogo
2. Andrić je bio Napretkov član, kao gotovo i većina bosanskohercegovačkih Hrvata, no, nažalost, nemamo sačuvanu njegovu člansku iskaznicu, ali znamo da su samo članovi mogli dobiti stipendiju
3. Andrić je imao poseban odnos prema Napretku, u svojim ga je pismima i hvalio i kudio, a znao je istaknuti i sumnje da možda neće dobiti stipendiju jer nije aktivan član ni praktični vjernik, što se tada vjerojatno od svih očekivalo
4. Napretkov Arhiv u Sarajevo nije do kraja istražen, što nam otvara nove mogućnosti i eventualne nove spoznaje
5. stipendiranje ovoga književnika i nobelovca od iznimne je važnosti i za HKD „Napredak“ jer još jednom pokazuje i dokazuje kako je ovo društvo spremno pomagati i poticati darovite siromašne đake koji su se svojim trudom i darovitosti upisali u sam vrh književnosti. Budući da Napredak i danas financijski pomaže studente i đake slaboga imovinskog stanja, mora se odati

priznanje kontinuitetu ulaganja u jačanje kulture, umjetnosti i karitativnosti. Odlaskom na studij u Zagreb Andrić je tako stekao mnoga poznanstva koja su ga kasnije formirala i afirmirala kao zrela književnika, a HKD „Napredak“ još je jednom dokazao da se nije umorio čineći dobro.

Izvori i literatura

- GLIBO, RAJKO, *Domoljublje i „otpadništvo“ Ive Andrića*, Hrvatsko filološko društvo, Rijeka, 1997.
- KARAUAC, MIROSLAV, *Rani Andrić*, Prosveta, Beograd, 1980.
- *Napretkov Kalendar*, Napretkova knjižnica, Sarajevo, 1913.
- POLJAK, ŽELJKO, *Hrvatski književnik Ivo Andrić: Zagrebačko razdoblje na temelju Andrićevih neobjavljenih pisama s trideset i pet slika*, vlastita naklada, Zagreb, 2002.
- POPOVIĆ, RADOVAN, *Ivo Andrić: Život*, Zadužbina Ive Andrića u Beogradu, Beograd, 1988.
- TOPIĆ, FRANJO, „Društvo svijetle tradicije“, *Glas Koncila*, br. 35., 2. 9. 1990.
- *Zbornik Ivo Andrić i njegovo djelo*, ur. Š. Musa, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2003.

IVO ANDRIC AND CROATIAN CULTURAL AND PUBLISHING SOCIETY “NAPREDAK”

Summary

It is well known that Ivo Andric was scholarship holder of “Napredak” and that he published his works in its Almanac, but it is little known if there are archive data for that or documents such as member card or something similar. The authors try to find documents which prove the fact that Andric was a member and scholarship holder of “Napredak”, as well as documents which throw light upon role of the Croatian Cultural and Publishing Society “Napredak” in Andric’s life and his relation to that society. The emphasis is also put on significance of “Napredak” for the work, life and existence of Bosnian-Herzegovinian Croats in that time.

Key words: *Ivo Andric, Croatian Cultural Society “Napredak”, school organizations, convent school, awarding scholarships*